

MEREMEHEDE RINDEL: MEREDESSANTPATALJON EESTI VABADUSSÕJAS

Arto OLL

Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituut, Rütli 6, 10130 Tallinn, Eesti; Oll.Arto@gmail.com

Artiklis on esimest korda käsitletud Eesti merejalaväeksust vabadussõjas. On tähelepanu pööratud sündmustele, mis viisid sellise väeosa loomiseni. On analüüsitud pataljoni struktuuri kujundamist ja arengut, komandöre ning sõjalist tegevust Eesti vabadussõjas Punaarmee vastu. Peamised küsimused on: kas tegemist oli tugeva, võitlusvõimelise üksusega ja milline oli merejalaväelaste panus vabadussõja lahingutes üldises rindeolukorras? Kas pataljoni loomine õigustas end ja miks see likvideeriti? On välja toodud kõik lahingud, kus nimetatud pataljon osales, ja antud hinnang selle kohta, milles oldi edukad ning kus ebaõnnestuti. Artikli allikad on peamiselt Eesti Riigiarhiivi (ERA) fondid, käsikirjad ja mälestused.

SISSEJUHATUS

Merejalaväe¹ eeldus on merepiir ja loomulikult sõjalaevastik, mis võimaldaks säärase väeliigi transpordi ning logistilise toetuse. Merejalavägi kuulub tavaliselt mereväe koosseisu, on selle koostisosa. Merejalaväe moodustamine on üldjuhul (kuid mitte alati) omane suurriikidele, millel on arvestatavad finants- ja inimressursid. Tänapäeva vanim merejalavägi on Hispaania (Infanteria de Marina), mis loodi 1537. aastal, Venemaal lõi säärase väeosa tsaar Peeter I 1705. aastal², USA-s asutati see 1775. ja Preisimaal 1852. aastal. Sellistel sõjalistel üksustel on ülejäänutest erinev vormiriietus, nad on paremini treenitud ja kergemalt varustatud. Erinevalt teistest mereväelastest ei teeni merejalaväelased sõjalaevadel. Tegemist on mereväele alluvate jalaväeksustega, mille peamiseks eesmärgiks on vaenlasega võitlemine mandril. Merejalaväeosad ei ole määratud pikaajaliseks lahingutegevuseks, kui olukord seda just hädasti ei nõua, näiteks USA merejala-

¹ Merejalavägi – meredessandiks ettenähtud jalaväeosad: Mereleksikon. Eesti Entsüklopeediakirjastus, Tallinn, 1996, 253.

² Ülevaade Vene merejalaväe ajaloost 250 leheküljel: Морские солдаты Российской Империи. Очерки истории морской пехоты. Владимир Данченко. Центрполиграф, Москва, 2006.

vägi Vaikse ookeani sõjatandril teises maailmasõjas. Pigem on tegemist maaväge abistava üksusega, mis aitab dessantidega sõjalisi eesmärke saavutada. Merejalaväe üheks ülesandeks on ka mereväeobjektide (mereväebaaside) ja sõjalaevade kaitse. Merejalaväge kasutatakse tänapäeval samuti kiirreageerimisjõuna kriisipiirkondades, mitte tingimata maavägede abistamiseks, vaid ka iseseisvalt (eriti USA merejalaväge). Suurriikide merejalavägedes on ka rügemendid, brigaadid ja diviisid.

Merejalaväelastest koosneva pataljoni loomisega sai hakkama ka Eesti-sugune väikeriik, mis oli jõudnud eksisteerida kõigest mõne kuu, sedagi Nõukogude Venemaaga sõdides.

Meredessantpataljon (MDP) oli oma olemuselt omanäolisim ja huvitavaim sõjaline üksus Eesti mereväes, mis lühikest aega³ võitles Eesti vabadussõjas (28.11.1918–2.02.1920) Punaarmee vastu. Tegemist oli Eesti merejõudude⁴ koosseisu kuuluva neljaroodulise⁵ merejalaväelastest koosneva lahinguüksusega, mis allus otseselt merejõudude juhatajale.

Eesti merevägi oli ajutisi dessantüksusi kasutanud juba vabadussõja esimestel kuudel, tehes dessante pealetungiva vaenlase tagalasse Põhja-Eesti rannikul. Tegemist ei olnud merejalaväelastest koosnevate üksustega, mehi võeti dessanti Kaitseliidust, vabatahtlike hulgast, sõjalaevade meeskondadest ja maaväest. Ajutistel dessantüksustel puudusid väeosa nimed, sümboolika ja päevakäskudega paika pandud struktuur ning meeste arv. Teisisõnu, dessandi otstarbeks kasutatud üksused/salgad olid kokku pandud ajutiseks kasutamiseks. Seega tekib küsimus, kas meredessantpataljon oli samuti improviseeritud üksus või merejalaväepataljon. Erinevalt vabadussõja algul tegutsenud ajutistest dessantüksustest oli MDP näol tegemist väeosaga, mille struktuur ja koosseisud olid paika pandud merejõudude juhataja päevakäskudega. Väeosa loodi pikaajaliseks kasutamiseks, mille eesmärgiks oli dessantidega vaenlase tagalasse maabuda ja rindel võidelda. Seda tõestab fakt, et MDP-l oli oma sümboolika, sõjalistele nõuetele vastav struktuur ja dessantide tegemiseks pataljoni alluvuses oma dessantlaev.

Rõhutamist väärib fakt, et Balti riikide sõjavägedes, mis aastatel 1918–1920 pidasid vabadussõdu oma iseseisvuse eest, oli Eestil MDP näol ainukesena merejalaväelastest moodustatud väeosa. Läti ja Leedu ehtasid oma mereväe üles alles 1920.–1930. aastatel.

Tänapäevani pole konkreetse üksuse kohta ilmunud ühtki teaduslikku publikatsiooni. Küll ilmus juba 1920.–1930. aastatel mõningaid ülevaateid mereväe dessantidest vabadussõjas, kus meredessantpataljon ka osales.⁶ Nimetatud kirjanduses on MDP-d mainitud kas vähe või üldsegi mitte, kuna eelkõige keskenduti vabadussõja üldisele kirjeldamisele. Eesti ajalookirjanduses on MDP-d siin-seal

³ Eesti Meredessantpataljon eksisteeris ajavahemikul 5.03.–26.05.1919.

⁴ Eesti merevägi kui väeliik eksisteeris aastatel 1918–1940 ja taasloodi 1994. aastal.

⁵ Roodus 50–200 meest.

⁶ **Pitka, J.** Minu mälestused 1914–1920. Tallinn, 1921 (kordustrukkk 1993); *Meie dessandid Vabadussõjas*. – Sõdur, 1937, 948–954; **Warma, A.** Merevägi Vabadussõjas. Tallinn, 1926; **Sandbank, J.** Meie merejõudude sünnist, arengust ja ülesannetest. – Merendus, 1933, 6, 159–165; **Santpank, J.** 20 aastat meie mereväge. – Merendus, 1938, 6, 306–315.

küll mainitud,⁷ kust võib välja lugeda, et see ei olnud hea, lahinguvõimeline üksus. Kokkuvõtlikult: kirjandusest leiab pataljoni tegevuse kohta ainult infokilde.

Samal ajal puudub arhiiviallikatel põhinev uurimus pataljoni lahinguteest, samuti selle ajaloost. Sellepärast ei saa pataljoni tegevusele adekvaatset hinnangut anda. Eesti Riigiarhiivis on olemas arvestatav hulk erinevaid dokumente vabadussõjaaegse mereväe kohta ja meredessantpataljoni kohta on säilinud küllaldaselt materjali. Arhiivi allikatele tuginedes on võimalik kirjutada arvestatav artikkel, mille tulemusena saab MDP-le antud hinnanguga kas nõustuda või see ümber lükata.

Artikkel on kirjutatud kronoloogiliselt vastavalt neile sündmustele, millega MDP oli seotud. Nagu eespool mainitud, on artikli peamine eesmärk välja selgitada, kas tegemist oli võitlusvõimelise väeosaga ja miks see üldse loodi. Selleks peab kirjeldama vabadussõja olustikku, kus MDP formeeriti, ja iseloomustama ka isikuid, kes sellise väeosa organiseerisid. Samuti on antud ülevaade pataljoni formeerimisest, struktuurist ja komandöridest.

Artiklis on käsitletud kõiki kolme sõjalist operatsiooni, kus MDP osales. Need olid Orava küla lahingud (19.–21. märtsil 1919), Heinaste vallutamise katsed (6.–9. mail 1919) ja Luuga ning Koporje lahe dessandid (15.–25. mail 1919). Samuti on välja toodud, kuidas ja kas üldse MDP osalus nimetatud operatsioonides mõjutas üldist olukorda rindel.

Artiklis kasutatud allikad on jagatud kahte peamisse gruppi: arhiiviallikad ja kirjandus/mälestused. Eesti Riigiarhiivis on meredessantpataljoni kohta omaette fond – 580 –, kus on kokku 12 säilikut.⁸ Fondi tähtsaima osa moodustavad MDP komandöri päevakäsud, mis on tänini säilinud. MDP sõjalise tegevuse kohta leidub infot järgmistes fondides: 495 – sõjavägede staap, 527 – merejõudude staap ja 2124 – vabadussõja ajaloo töökomisjon.

MEREVÄGI VABADUSSÕJA ALGUL JA MEREDESSANTPATALJONI LOOMISE PÕHJUSED

Juba vabadussõja algul olid Eesti sõjalised juhid veendumusel, et maaväe kõrval peab Eestil olema merevägi. Seda eelkõige riigi pika rannajoone tõttu (3000 kilomeetrit merepiiri), mis oli vaenlase rünnakute eest kaitseta. Ja põhjusega, sest kui Nõukogude Vene Balti laevastik oleks dessandiga Tallinna vallutanud, raugenuks tõenäoliselt ka eestlaste vastupanu. Eesti mereväe alguseks peetakse 21. novembrit 1918, mil Eesti sõjaministri Andres Larka⁹ päevakäsuga

⁷ Nt **Naber, R.** Eesti merejõudude juhatajad 1918–1940. Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, Tartu, 2004; **Kröönström, M.** Kaptenite ja leitnantide sõda: Eesti sõjaväe juhtkoosseis Vabadussõjas 1918–1920. Tänapäev, Tallinn, 2010; Eesti Vabadussõda 1918–1920, I–II köide. Mats, Tallinn, 1996–1997; **Rosenthal, R.** Laidoner – väejuht. Argo, Tallinn, 2008.

⁸ Eesti Riigiarhiivi fondide teatmik, I osa. 1917–1944. Tallinn, 1993, 174.

⁹ Andres Larka (1879–1942), kindralmajor. VR (Vabadusrist) I/1.

loodi staabi inspektori jaoskonna all mereväe jaoskond.¹⁰ Mereväe ohvitserkond koosnes enamjaolt esimeses maailmasõjas ohvitseriks saanud meestest (lipnikud ja leitnandid), kogenud vanemohvitseri oli vaid mõni. Mereväe esimesed laevad võeti üle taganevatelt sakslastelt. Esimene relvastatud laev, mis sakslaste käest üle võeti, oli vahi-laev Lauterbach, mis nimetati ümber Laeneks. 18. novembril 1918 saadi pärast pikki vaidlusi ja asjaajamisi sakslastelt kätte teinegi laev: endine Vene suurtükilaev Bobr (Biber), millele pandi nimeks Lembit. Need kaks alust moodustasidki esialgu Eesti sõjalaevastiku, mille ülemaks nimetati kaugsõidukapten Johan Pitka.¹¹ Märkimisväärne lisa tuli laevastikule 1919. aasta jaanuaris, kui inglased andsid Eestile kasutamiseks miiniristlejad Avtroil ja Spartak, mis Pitka nimetas ümber Lennukiks ning Wambolaks.¹² Nimetatud laevad võeti inglaste poolt kinni Tallinna reidil 1918. aasta detsembri lõpul.

Balti laevastik oli Eesti vallutamise operatsiooniks allutatud Nõukogude Vene 7. armeele.¹³ Laevastikul oli Narva langemisel tähtis osa: kohe sõja esimesel päeval tehti dessant Narva-Jõesuhu, mille tulemusena linn vallutati. Nõukogude Vene Balti laevastik oli hiigelorganisatsioon, üks maailma suuremaid. Laevastikku kuulus 1917. aasta algul, enne revolutsioone umbes 100 000 meest 700 laevaga. Sõja ja revolutsioonide keerises olid laevastik ning ohvitserkond kõvasti kannatada saanud, koosnedes 1918. aasta lõpuks ligemale 25 000 mehest,¹⁴ mistõttu paljudel laevadel puudus meeskond. Olemasolevatest moodustati Balti laevastiku tegev-salk, kuhu kuulus kokku 19 sõjalaeva.¹⁵ Eesti kahelaevaline merevägi ei oleks avamerel suutnud Balti laevastikule mingit konkurentsi pakkuda.

Vabadussõjaaegne merejõudude juhataja Johan Pitka 1920. aastatel. (Autori fotokogu.)

¹⁰ Naber, R. Eesti merejõudude juhatajad 1918–1940, 14.

¹¹ Johan Pitka (1872–1944?), kontradmiral. VR I/1, K.C.M.G. (Order of Saint Michael and Saint George). Eesti merejõudude juhataja 21.12.1918–27.11.1919.

¹² Tegemist oli Novik-tüüpi miiniristlejatega (hävitajatega), mis olid varustatud 102 mm suurtükkide ja kolmetoruliste torpeedoaparaatidega. Peale selle said laevad peale võtta kuni 80 meremiini.

¹³ Kröönström, M. Kaptenite ja leitnantide sõda, 27.

¹⁴ Öun, M., Walter, H., Sammalsoo, P. Võitlused Läänemerel 1918–1919. Olion, Tallinn, 2003, 8.

¹⁵ Samas, 10.

Vabadussõja algus kujunes Eesti maa- ja mereväele suureks katsumuseks. Sõja esimestel kuudel surus Punaarmee eestlaste rinde Narva alt Tallinnast kõigest 40 kilomeetri kaugusele. Eesti väed alustasid pealetungi Johan Laidoneri¹⁶ direktiiviga 2. jaanuarist 1919, mil hakati pidama “aktiivset” kaitsesõda.¹⁷ Merevägi Pitka juhtimisel toetas maaväe rinnet dessantidega vaenlase tagalasse põhjarannikul. Dessandid olid edukad ja nende mõju silmanähtav rinde üldolukorra muutumisel eestlaste kasuks. Eriti väärivad mainimist 11. jaanuari Kunda ja 17.–18. jaanuari Utria dessant. Utria dessandi tulemuseks oli koos Soome vaba-tahtlikega Narva linna tagasivallutamine. Linna komandandiks määrati nn Pauluse dessantpataljoni ülem alamkapten (kapten) Karl Paulus (hilisem MDP komandör), kes peatselt degradeeriti reameheks. Põhjuseks oli dessandis osalenud soomlaste poolt linnas toime pandud veretöö enamlaste kallal. 25. jaanuaril rivistati Pauluse pataljon kahes reas üles Siiverti tee. Seejärel teatas 1. jalaväepolgu komandant, et sellest päevast alates on pataljon likvideeritud.¹⁸ Jaanuarikuu lõpuks muutusid ilmastikutingimused sõjalaevastikule ebasoodsaks ja laevad paigutati Tallinna talve-korterisse. Sedasi sai mereväe esimene sõjategevuse faas vabadussõjas läbi.

Pärast Narva vallutamist algasid linna kaitselahingud. Vastamisi olid Eesti 1. diviis (3300 tääki, 100 kuulipildujat ja 21 suurtükki) ning Punaarmee 6. diviis koos osa 10. diviisiga (8000–9000 tääki, 160 kuulipildujat ja 45 suurtükki).¹⁹ Laevastik ei saanud jää tõttu lahingutegevusest mitu kuud osa võtta, kuid sõda jätkus ja lahingud muutusid verisemaks.

Vabadussõja esimesed kuud olid näidanud, et merevägi Pitka juhtimise all tuleb oma ülesannetega toime. Pitka dessantide teostamine oli juhuslik ja kohati ettearvamatu. Seda sellepärast, et ta tegutses vastavalt olude sunnile (Punaarmee liikumine rannikul) ja jäi alati oma otsustele kindlaks. Briti admiral Walter Cowan²⁰ on Pitkat iseloomustanud kõige tabavamalt:

Tal oli ainult kaks käiku: “Täiskäik edasi!” ja “Stopp!”²¹,

sama saab öelda tema sõjastrateegia kohta.

Vaatamata eestlaste edukale pealetungile 1919. aasta jaanuaris, oli rindel endiselt suur meeste puudus. Sama kehtis mereväe isikkoosseisu kohta ja kui sõjalaevad Tallinna seisma pandi, polnud mereväehvitseridel kuni järgmise navigatsioonihooajani enam midagi teha.

Mereväe dessantide positiivset mõju rindele võib pidada MDP loomise peamiseks põhjuseks. Eesti kõrgem sõjaline juhtkond eesotsas Laidoneri ja Pitkaga pidas sellise tegevüksuse loomist vajalikuks. Seda eeldatavasti kahel põhjusel: 1) kasutamaks ära vabaks jäänud ressursse: laevastik seisis küll tegevusetu, kuid

¹⁶ Johan Laidoner (1884–1953), kindral. VR I/1 ja III/1. K.C.M.G. Eesti sõjavägede ülemjuhataja 23.12.1918–26.03.1920.

¹⁷ Eesti Vabadussõda 1918–1920. I kd. Mats, Tallinn, 1996, 325–326.

¹⁸ Veltveebel Aleksander Kaimiku mälestused. Masinakiri, 1936. ERA, 2124-4-330, 9.

¹⁹ Eesti Vabadussõda 1918–1920. I kd, 378–379.

²⁰ Walter Henry Cowan (1871–1956), admiral. VR I/1. Briti eskaadri juhataja Läänemerele 1919. a.

²¹ **Bennett, G.** Balti mere vabastamine. Olion, Tallinn, 2003, 115.

merevägi sai rindele mehi saata; 2) tegemist oleks tegevüksusega, mida vastavalt vajadusele saab meritsi dessantidele transportida.

MEREDESSANTPATALJONI LOOMINE JA STRUKTUUR

Märtsi alguseks oli olukord lõunarindel muutunud kriitiliseks ja Laidoneri suusõnalise käsu peale hakkas Pitka meremeestest neljaroodulist dessantpataljoni moodustama. Loodav meredessantpataljon plaaniti lõunarindele toetuseks saata. Peale selle taheti merejõududesse dessantväeosa luua, et tulevikus ei peaks niigi väikesearvulistest üksustest (ka sõjalaevadelt) mehi dessantideks laenama, nagu seda oli tehtud jaanuaris.²²

5. märtsil 1919 pandi merejõudude juhataja päevakäskudega nr 214–215 alus meredessantpataljoni loomisele.²³ Pataljon pidi koosnema 200 reamehest (50 meest igasse roodu), komandörist ja tema adjutandist, neljast roodukomandörist, neljast nooremohvitserist, kaheksast reavanemast, majandusülemast, asjaajajast, arstist, velskrist, neljast sanitarist, kahest kirjutajast, varahoidjast ning viiest riide- ja toidumoonaga varustajast – kokku 234 meest. Pitka otsusega määratiataljoni komandöriks mereväe nooremleitnant Peeter Kask, kes 5. märtsil asusataljoni formeerima.²⁴ MDP komandör sai merejõudude juhatajalt täieliku õiguse komplekteeridaataljoni 1. rood mereväe ekipaaži meestest oma äranägemise järgi. Ekipaažis oli siis umbes 800 meest, kellest ainult 11 liitusid 1. rooduga vabatahtlikult, ülejäänud tuli võtta sunniviisil, et roodu norm saaks täidetud.²⁵ Laidoneri päevakäsuga määrati 1. roodu veltveebliks Mihkel Märk ja rooduvanemaks Johannes Neuthal.²⁶ 15. märtsiks saadi ekipaažist kokku 42 meest, kes koos ohvitseridega moodustasidataljoni 1. roodu.²⁷ Roodukomandöriks määras Pitka jaanuaris omanimelist dessantpataljoni juhtinud reamehe Karl Pauluse.²⁸

Pataljoni 2. rood komplekteeriti Tallinna koolipoisteataljoni arvelt 14. märtsil, kui dessantpataljoniga liitus vabatahtlikult 48 õpilast.²⁹ Merejõudude juhataja kapten Pitka käis 11. märtsil isiklikult koolipoisteataljoni ruumides Toompeal ja pidas neile sütitava isamaalise kõne. Samuti kutsus ta kõiki, kellele meri südame lähedane, astuma formeeritavasse MDP 2. roodu. Tegemist oli peamiselt Gustav Adolphi gümnaasiumi, reaalkooli ja tehnikakooli vanemate klasside õpilastega.³⁰

²² Oll, A. Mereväe dessandid Vabadussõjas 23.12.1918–18.01.1919. – Meremees, 2009, 3–4, 20–23.

²³ ERA, 527-1-1, 78–79.

²⁴ Meredessantpataljoni komandöri päevakäsud 5.03.–16.08.1919. ERA, 580-1-1, 1.

²⁵ Kask, Peeter, kaugsõidukapten. Mereväe Dessantpataljoni retk Petseri alla märtsikuu teisel poolel 1919. a. Masinakiri, 1937. ERA, 2124-3-369, 1.

²⁶ MDP komandöri päevakäsk nr 40, 16.03.1919. ERA, 580-1-1, 8.

²⁷ Mereväe ekipaaži komandöri päevakäsk nr 411–412. ERA, 1667-1-2, 74.

²⁸ Merejõudude juhataja päevakäsk nr 230, 9.03.1919. ERA, 527-1-1, 81.

²⁹ MDP komandöri päevakäsk nr 24, 14.03.1919. ERA, 580-1-1, 4–5.

³⁰ Naber, R. Eesti merejõudude juhatajad 1918–1940, 37; Eik, E. Katkendeid Tallinna kooliõpilasteataljoni algpäevilt. – Vabadussõja Tähistel, 1937, 2.

Õpilastest koosneva 2. roodu komandöriks määrati 16. märtsil nooremleitnant Johannes Jammer.³¹

4. rood moodustati alles 16. märtsil Soome vabatahtlikest – kokku 64 meest leitnantide Matti Kumpulainen ja Johan Nylundi juhtimisel. Soomlased sõlmisid sõjaministeeriumiga eraldi lepingu järgmistel tingimustel:

- Soome vabatahtlikud kogutakse eraldi roodudesse, kuid jäävad Laidoneri juhtimise alla;
- palka maksab neile Eesti Vabariik, kes varustab soomlased relvade, riiete ja toiduga;
- langenute peredele maksab Eesti riik toetust vastavalt Soome seadustele;
- soomlased on kohustatud teenima Eesti sõjaväes vähemalt kolm kuud.³²

Rooduga liideti veel Soome Punase Risti halastajaõde Martta Kurkinen ja Raino Laurila, kes ühinesid MDP-ga vabatahtlikult.³³ 3. roodu formeerimine (koosnes soomlastest ja meremeestest) alles kestis ning lõplikult formeeriti see aprillis.

Peale roodude määrati leitnant Kase alluvusse üks Eesti suuremaid reisilaevu aurulaev Aleksei oma 19-liikmelise meeskonnaga. Laevale mahutati hiljem kogu pataljoni, ohvitseridel olid kahe peale kasutada eraldi kajutid.³⁴ Pärast pataljoni majutamist viidi laeva ka telefoniühendus. Ajal, mil Alekseid ehitati ümber dessantlaevaks, palus Kask muuta laeva nimi eestipärasemaks: Vooteleks.³⁵ Sellega siiski ei nõustunud ja kui 13. aprillil 1919 ehitustööd lõppesid³⁶, sai dessantlaev Kalevipoja nime.³⁷

MDP isikkoosseisu moodustasid 1889.–1903. aastal sündinud mehed.³⁸ Vanimad mehed (sünniaasta 1871–1886) teenisid Kalevipojal.

Pataljoniga liitumisel ei olnud mingeid piiranguid ja koosseisus oli esindatud enamik Eesti maakondadest, Saaremaast kuni Narvani. Peale selle ei pidanud madrused üldsegi meremehed olema ehk nendelt ei nõutud mereharidust ega -praktikat (kuigi enamikul see oli). Pataljoni nimekirjadest tuleb välja, et hariduse/töökoha poolest leidis veel kooliõpilasi, põllumehi, seppi, puuseppi, lukkseppi ja masiniste. Seega polnud meredessantpataljoni tegevkaader kompaktne, vaid üpris kirju. Paljud mehed ei olnud liitumise ajaks lahingus reaalset osalenud

³¹ Johannes Jammer (1895–?), leitnant. Meredessantpataljoni 2. roodu komandör 16.03.–26.05.1919.

³² Ringkirjalised korraldused sõjaväe asutustelt 14.03.–12.05.1919. ERA, 580-1-3, 5.

³³ MDP komandöri päevakäsk nr 33, 16.03.1919. ERA, 580-1-1, 7.

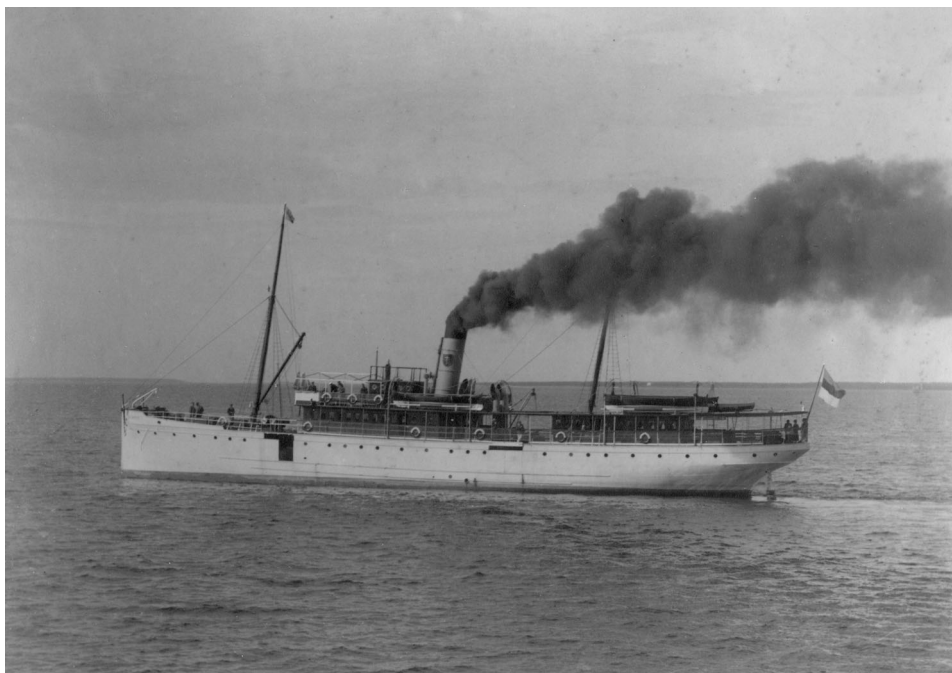
³⁴ Kirjavahetus sõjaväeasutustega mereväelaste teenistuskäigu, väeüksuste, laskeharjutuste, varustuse kohta 7.03.–15.07.1919. ERA, 580-1-4, 22.

³⁵ Lehed nummerdamata. MDP staabi kirjavahetuse ära kirjad 1919. a. MDP komandöri kiri merejõudude juhatajale 21.03.1919. ERA, 2124-1-543.

³⁶ Merejõudude juhataja päevakäsud 7.04.–10.07.1919. Merejõudude juhataja päevakäsk nr 397, 13.04.1919. ERA, 527-1-16, 15.

³⁷ Kalevipoeg ehitati 1892. a. Rootsis. Veeväljasurve 750 t, aurumasin 292 hj, kiirus kuni 12 sõlme. Mõõtmed: pikkus 51,4 m, laius 8 m ja süvis 2,7 m. Relvastus: 47 mm suurtükk: **Õun, M.** Eesti sõjalaevad 1918–1940. Tammiskilp, Tallinn, 1998, 34.

³⁸ Lehed nummerdamata. Allohvitseride ja madruste teenistuskäigu raamat 1919. Tähestiku järgi sorteeritud nimekiri. ERA, 580-1-8.

Reisilaev Kalevipoeg 1920.–1930. aastatel. (Meremuuseumi fotokogu.)

ega püssigi käes hoidnud. Arhiiviallikatest võib järeldada, et vähemalt märtsis 1919 ei olnud mingil juhul tegemist tugeva võitluspotentsiaaliga väeosaga.

Kuni 16. märtsini korraldati pataljonis õppusi ja tutvuti relvastusega. Merejalaväealast dessandiväljaõpet ei tehtud. Üksuse peamised relvad olid Vene vintpüssid, mida roodudesse jagati 50, koos 24 000 padrunita.³⁹ Miiniristlejate Lennuki ja Wambola pealt võeti ajutiseks kasutuseks Madseni ning Lewise kergekuulipildujaid.⁴⁰ Automaatrelvi anti roodu peale 11. Et MDP-st asja saaks, tuli komandöril tsaariarmee eeskujul intensiivselt õppusi teha: märkilaskmine, rividrill ja relvade tundmaõppimine.

Ajapuuduse tõttu ei suudetud õppusi küllalt palju teha, sest roodude komplekteerimine venis. Kõige nõrgemaks rooduks võis pidada 2. roodu (3. roodu oli pooleli), mis koosnes koolinoortest. Põhjus, miks nad pataljoniga liideti, oli see, et neist hiljem esimesed Eesti Vabariigi nooremad mereväehvitserid välja koolitada. Selleks nägi Pitka ette, et poisid näeksid ja kogeksid reaalselt sõda. 2. roodu struktuuri parandati Soome kogenud veltveebli Vilho Oraneni lisamisega. 2. roodu õppuste rohkusest annab tunnistust seegi, et kuus õpilast ülendati I järgu madruseks. Ent pataljoni võimekust lahinguväljal see kindlasti ei tõstnud, pigem prooviti

³⁹ Kirjavahetus sõjaväeasutustega relvade alal; aruanded relvade ja laskemoona seisu kohta 10.03.–4.07.1919. ERA, 580-1-7, 6.

⁴⁰ Samas, 5.

Meredessantpataljoni embleem. (Naber, R. Eesti merejõudude juhatajad 1918–1940. Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused, Tartu, 2004.)

MDP madrus Vasko. (Peedu Sammalsoo fotokogu.)

Uuesti hakati meredessantpataljoni osi formeerima 12. aprillil, kui mereväe ekipaaži 78 mehest loodi 1. ja 3. rood (komandöriks määrati nooremleitnant August Roos).⁴⁵ Täienduseks toodi kuus merekooli õpilast 2. roodu ja hiljem pataljoni veel 10–20 meest. MDP 4. rood (“kokku kuivanud rood”) koosnes 20

olukorrast maksimum võtta, et roodu struktuur oleks korrektne. Õppustega paralleelselt hakati pataljoni riietama. Kõik roodus olnud meremehed (v.a soomlaste 4. rood) said selga madrusevormi, mille juurde kuulusid ka madrusemüts sildiga “Meredessantpataljon” ja MDP varruka-embleem (reaalselt suudeti embleemid valmis teha aprillis-mais). Erinevalt jaanuaridessantides osalenutest varustati MDP mehed saabastega, mis vabadussõja ajal olid suhteliselt haruldased. Negatiivne oli ainult see, et tegemist oli suve- või poolsaabastega.

Oma esimeses sõjategevuses (19.–21. märtsil 1919) osales MDP kahe rooduga: 1. rood (mereväelased) ja 2. rood (õpilased). Pitka likvideeris 1. roodu 27. märtsil⁴¹, mereväelased viidi lõunarindelt tagasi mereväe ekipaaži 31. märtsil.⁴²

1. roodu likvideerimise põhjuseks võib pidada MDP kehva lahinguetteastet lõunarindel. Pitka arvates tuli pataljon uuesti formeerida (v.a 2. rood), mistõttu vahetus komandöri.

Olles meremeeste kehvas lahinguetteastes pettunud, asuti Pitka päevakäsuga nr 307 mereväe ekipaažis rinde tarbeks reavanemaid välja koolitama ja moodustati õppekomando.⁴³ Pataljoni koosseis oli vähenenud märgatavalt: 1919. aasta 1. aprilli seisuga oli söögi peal kokku kõigest 49 meest.⁴⁴ Seega vähem kui roodu jagu mehi.

⁴¹ Lehed nummerdamata. MDP staabi kirjavahetuse ära kirjad 1919. MDP komandöri ära kiri nr 83, 27.03.1919. ERA, 2124-1-543.

⁴² Mereväe ekipaaži komandöri päevakäsk nr 568. ERA, 1667-1-2, 104.

⁴³ Päevakäsk nr 307, 3.04.1919. ERA, 527-1-1, 92.

⁴⁴ Tähtajalised teated koosseisu kohta 16.03.–13.05.1919. ERA, 580-1-6, 7.

⁴⁵ MDP komandöri päevakäsk nr 255, 15.04.1919. ERA, 580-1-1, 37.

soomlasest lipnik Voldemar Nymanni juhtimisel, 1. mail nimetati see ümber kuulipildujate komandoks.⁴⁶ 4. roodu norm täideti 42 Kalevlaste Maleva (maaväeüksus, mis osales jaanuaridessantides) mehega.⁴⁷ Uueks 4. roodu komandöriks määrati 3. mail Karl Klein ja ohvitseri asetäitjateks Ferdinand Kirp ning Robert Mendelmann. Kuulipildujate komandot (20 meest) juhtis John Tuominen. 1. mail 1919 oli pataljoni isikkoosseisu suurus 219 meest.⁴⁸

13. maisse jääb ka viimane märkimisväärne struktuurimuudatus MDP-s, kui merejõudude juhataja päevakäsuga anti korraldus luua pataljonile tagavararood.⁴⁹ Reaalselt varuroodu ei formeeritudki, sest juba samal päeval sõitis Kalevipoeg, MDP pardal, Luuga lahe suunas.

MEREDESSANTPATALJONI KOMANDÖRID JA VÕIMEKUS

Oma lühikese eksistentsi kestel juhtisid pataljoni kolm komandöri, kellest esimesed kaks olid mereväelased ja viimane koguni maaväelane. Esimeseks komandöriks määras Pitka mereväe nooremleitnandi Peeter Kase.⁵⁰ Pataljoni treenimine langes komandör Kase õlgadele, kes pidi mehed (osa veel poisid) lahingutegevuseks ette valmistama. Tasuks rõhutada, et meredessantpataljoni komandör ise ei olnudki merejalaväelane. Kask teenis esimese ilmasõja ajal Venemaa Põhja-Jäämere laevastikus transportlaeva komandörina ja võttis 1917. aastal osa sõjategevusest allveelaevade vastu.⁵¹ Samal ajal oli ta jaanuaris osalenud mereväe dessantides, olles miiniristleja Lennuk roodukomandör.

Kask tagandati komandöri kohalt, kuna Pitka arvates ei tulnud ta merejalaväelaste juhtimisega lõunarindel toime. Järgmiseks komandöriks määras Pitka saarlase nooremleitnant Jaan Leppiku.⁵² Nagu Kask ei olnud ka Leppik merejalaväelane. Ta teenis esimeses maailmasõjas Balti laevastikus lipnikuna ja lahingutest ta osa ei võtnudki.⁵³ Võib eeldada, et MDP komandöriks määrati Leppik eelkõige sellepärast, et jaanuarikuu dessantides oli ta mitmel korral edukalt dessantsalku juhtinud. Kaht komandöri ühendavad mereväe dessantides (detsember 1918 – jaanuar 1919) üles näidatud vaprus ja üldine dessantide edukus. Kuna Eesti mereväe ohvitseride seas ei olnud merejalaväelasi, otsustati nende kasuks, kes olid edukalt juhtinud dessantsalku võitluses vaenlase vastu. Leppiku tagandas Pitka Heinaste operatsiooni lõpul, kuna ta keeldus riskantsest rünnakust Heinaste peale.

⁴⁶ MDP komandöri päevakäsk nr 376, 1.05.1919. ERA, 580-1-1, 51.

⁴⁷ Samas, 51.

⁴⁸ ERA, 580-1-6, 34.

⁴⁹ MDP komandöri päevakäsud rivialal 9.05.–31.07.1919. MDP komandöri päevakäsk nr 69/6, 13.05.1919. ERA, 580-1-2, 5.

⁵⁰ Peeter Kask (1892–1941), mereväeleitnant. Merejõududest reservi 1920. a. VR II/3 ja III/3. Meredessantpataljoni komandör 5.–21.03.1919.

⁵¹ Peeter Kase teenistusleht. ERA, 495-7-1678, 3.

⁵² Jaan Leppik (1890–1932), mereväe nooremleitnant. Merejõududest reservi 1921. a. VR II/3. MDP komandör 21.03.–9.05.1919.

⁵³ Lehed nummerdamata. Jaan Leppiku teenistusleht. ERA, 495-7-2700.

Pataljoni viimane komandör oli reamees Karl Paulus.⁵⁴ Nagu Kask ja Leppikki osales ka Paulus jaanuaridessantides, juhtides omanimelist dessantpataljoni. Võib tekkida küsimus: kuidas saab reamees pataljoni eesotsas olla? Pauluse auaste oli vabadussõja algul alamkapten (kapten). Pärast Narva tagasivallutamist degradeeriti ta reameheks. Põhjuseks dessandis osalenud soomlaste poolt linnas toime pandud veretöö enamlaste kallal. Hiljem Pauluse kapteniauste taastati.

Kas meredessantpataljoni näol oli tegemist tugeva sõjalise üksusega? Kui vaadelda pataljoni struktuuri ühes oma koosseisu ja komandöridega, tuleb nentida, et ei olnud. Pataljon oli oma olemuselt loomulikult erakordne nähtus Eesti relvajõududes ja ehk seepärast pandi talle suuri lootusi. Eliitüksuseks ei saa Eesti Meredessantpataljoni pidada mitmel põhjusel. Üksuses ei olnud teadaolevalt ühtki merejalaväekoolitust läbinud meest. Seda vähemalt ohvitseride hulgas. Õppusi korraldasid maaväeinstruktorid, seega ei saadud noori välja õpetada merejalaväe treeninguprogrammi järgi. Samuti muudeti 1. roodu koosseisu märtsis-aprillis lausa kaks korda ja uusi madruseid tuli hakata algusest peale välja õpetama. MDP 2. rood oli ainuke, mille koosseisu ei muudetud, ja õpilased teenisid pataljonis kuni selle likvideerimiseni.

Teiste üksustega võrreldes oli MDP oma koosseisult väga kirju, teisisõnu: kokku olid pandud maa- ja mereväelased ning õpilased ja Soome vabatahtlikud. Kalevlaste Maleva mehed (MDP 4. rood) ei jõudnud mereväelastega küllaldaselt õppusi teha. Struktuurilt ja taktikaliselt tekitas selline koosseis palju segadust. Eelkõige riietuse suhtes, kus üks roodudest oli maa-, ülejäänud mereväemundris. Lahinguväljal, eriti dessandiga vaenlase tagalasse minnes, võis raske olla omasid vaenlastest eristada.

Meredessantpataljoni struktuuri vaatlusel võib pataljoni kindlalt merejalaväeüksuseks nimetada. Samas oli tegemist Eesti mereväe improviseeritud väeosaga, millel puudus merejalaväele vastav dessandiväljaõpe. Samuti polnud ükski pataljoni komandöridest teadaolevalt merejalaväelase treeningut läbinud. Pataljoni komandörid ja roodude ülemad valiti jaanuaridessantides vaprust ning head juhtimisvõimet üles näidanud ohvitseride seast. MDP komandörideks ja roodude ülemateks valitud ohvitserid olid eesti sõjaväelaste seas kõige suurema dessandikogemusega mehed.

MDP VABADUSSÕJA LAHINGUTES

Orava küla lahingud 19.–21. märtsil 1919

Meredessantpataljon sai oma tuleristsed lõunarindel 1919. aasta märtsis. Olu-kord rindel oli nimetatud kuu alguseks lähenenud kriitilise piirini. Petserit kaitsnud 2. jalaväepolk oli sunnitud 11. märtsil linna maha jätma.⁵⁵ 13. märtsil vallutasid punaväelased veel Vastseliina ja Orava mõisa. Nähes reaalselt ohtu, et rinne mur-

⁵⁴ Karl Aleksander Paulus (1895–1960), kapten. VR II/3. MDP komandör 9.–25.05.1919.

⁵⁵ Eesti Vabadussõda 1918–1920. I kd, 495.

dub, otsustas Laidoner saata Võru ja Petseri kaitseks lõunarindele rohkem väeosi, kaasa arvatud MDP.⁵⁶ Tallinnas seati dessantpataljoni 1. ja 2. rood rindele minekuks valmis 16. märtsil. Samal hommikul kell 1.00–1.40 saatis Pitka miiniristlejatele Lennuk ja Wambola ning suurtükipaadile Lembit korralduse formeerida kohe igast laevast umbes 50-meheline üksus koos ohvitseridega.⁵⁷ Arvuliselt väiksema dessantroodu moodustamise nõue esitati ka traalerite Kalev ja Olev komandörile. Laevameeskondadest dessantroodude koostamise nõudest võib välja lugeda seda, et Pitka arvates ei piisanud ainult MDP-st. MDP saadeti rindele kahe rooduga (1. ja 2. rood). Soomlastest koosnev 4. rood jäi esialgu Tallinna.

Pitka suutis lühikese ajaga koguda ja rindele toetuseks saata umbes 300 mereväelast: sõjalaevade roodud (kokku 185 meest) ning MDP oma kahe rooduga (kokku 105 meest).⁵⁸

Samal ajal oli Tallinna Sadama tehastes valmis saanud soomusrong nr 5, mis pidi järgmisel päeval meremehed rindele viima. Igale mehele anti umbkaudu 200 vintpüssipadrunit ja kahe päeva toiduvaru. Soomusrongile pandi ajutiselt peale Lembitu 120 mm ahtri suurtükk koos suurtükimeeskonnaga ohvitseride Aleksander Kuhlbergi ja Andrei Eriksoni juhtimisel.⁵⁹

Järgmise päeva hommikuks (17. märts) jõuti Valga linna. Seal võttis mereväelased vastu kapten Anton Irv ja korraldati soomusronglastega ühine paraad. Edasi liiguti samal soomusrongil Piusa jaamani, kuhu jõuti 18. märtsi ööseks. Öösel tehti soomusrongi vagunis viimased ettevalmistused paari tunni pärast algavaks rünnakuks Orava liinile. 19. märtsil kell 5 asusid meremehed Kiima küla lähedalt koos soomusronglaste ja jalaväelastega (7. jalaväepolk, Kuperjanoviataljoni 3. rood) pealetungile.⁶⁰

Rünnakus Orava külale mängiti eelkõige üllatusmomendi peale. Seepärast pidas kapten Irv paremaks dessantlaste pealetungi suurtükitlega mitte toetada. Plaanikohaselt pidid dessantlased küla vallutama ringhaardega, mille lõpptulemuseks oluks soomusrongidega ühinemine. Meremehed ja soomusronglased ründasid külasid ahelikus ning sattusid ootava vaenlase suurtüki- ja kuulipildujatule alla. Kanti raskeid kaotusi, kuid vaatamata sellele et meremehed olid 20-kraadise pakasega suveriietuses, võitlesid nad visalt edasi. Kella 12 ajal teatas dessantpataljoni komandör Kask, et vallutatud on Kiima, Madi, Korõga ja Viira küla.⁶¹ Vaenlane oli veel Orava mõisas ja külas. Mõisa vallutamine oli lagedal väljal ahelikes liikuvatele dessantlastele raske. Vaenlase kuulipildujatuli oli hästi korregeeritud ja dessantlased pidid kõik pikali heitma, et mitte kuulitabamust saada.

⁵⁶ Samas, 499.

⁵⁷ Merejõudude juhataja operatiivkäsud 16.03.–16.07.1919. ERA, 527-1-23, 4–10.

⁵⁸ Operatiivkirjavahetus Meredessantpataljoniga. Säiliku daatumid 23.12.1918–8.07.1920. ERA, 527-1-5, 1–5.

⁵⁹ Lembitu ahtri suurtükk oli juba vabadussõjas korra rindel olnud. Nimelt 2.–9. märtsini 1919 asus suurtükk A. Kuhlbergi juhtimisel Narvas, kus hävitati mitu vaenlase kauglaskepatareid. ERA, 527-1-27, 28.

⁶⁰ ERA, 2124-3-369, 2.

⁶¹ Lehed nummerdamata. MDP komandöri raport merejõudude juhatajale 19.03.1919 kell 12. ERA, 2124-1-543.

Seejärel avasid mereväelased turmtule ja soomusronglased tungisid tormijooksuga mõisa peale.⁶² Mõisat kaitsnud 1. Petrogradi rood põgenes koos suurtükiga.⁶³ Peale selle pidid meremehed ka külma käes kannatama. Orava küla ümbrust ei suudetud lõplikult vallutada ja seetõttu võeti järgmisel päeval pealetung uuesti ette. Nimelt polnud Pitka rahul mereväelaste juhtimisega ja, eirates kapten Irve hoiatusi, otsustas uue rünnaku kasuks. Vallutatud viis küla anti üle 7. jalaväepolgule. Seejärel pandi dessantlased soomusrongile ja liiguti edasi Petseri peale. 21. märtsil hakkasid meremehed ja soomusronglased Piusa jaama poolt üle lagendiku Petseri peale tungima. Lagedal maal võttis vaenlane dessantsalgad tule alla ja edasi liikumine tähendanuks enesetappu. Samuti ei suutnud soomusrongid mägede pärast dessantsalku suurtükitlega toetada. Pärast pikka tulevahetust suudeti vallutada ainult üks väike küla. Moraal oli langenud ja külmetus paljud mehed rivist välja viinud. Sellises olukorras taganeti soomusrongile ja sõideti tagasi Piusa jaama. Lembitu arst dr Kook iseloomustab meremeeste olukorda järgnevalt:

Halbu hügeenilisi elutingimusi, mille tõttu meredessant pataljonisse kuuluvad roodud elama on sunnitud ja mille tõttu külgehakkavad haigused kergesti laiali võivad laguneda, pealegi nüüd, kus plekiline soetõbi sagedasti ette tuleb, pean oma kohuseks Teid paluma, selleks sammusi astuda, et meremeeste komandod oma alalise elukohta saaksid saadetud ehk vähemalt neile wiibimata puhas pesu, riided ja korralik korter antud.⁶⁴

Viimastes lahingutes osalesid veel Peipsi laevastiku mehed oma 30-mehelise rooduga⁶⁵, kellest kaks said lahingutegevuses haavata.

Kolm päeva kestnud lahingud (19.–21. märtsini) tekitasid pataljonile kaotusi. Kokku kaotati 13 meest (1. dessantpataljoni rood seitse, Lennuk viis ja Wambola ühe), haavata sai 22 meest ning haigestus lausa 117. Tulemuseks oli poole dessantpataljoni rivist väljalangemine.⁶⁶ Teisisõnu: kogu väeosa muutus kolme päevaga lahinguvõimetuks. 21. märtsil viidi pataljon paranemiseks tagasi Valka. Pitka sõitis nendega kaasa ja teatas rindel toimunust samal päeval Laidonerile. Samuti nõudis ta, et soomlastest koosnev meredessantpataljoni 4. rood saadetaks otsekohe Valka.⁶⁷ Soomlaste rood jõudiski 23. märtsil Valka ja sealt mindi soomusrongi nr 2 koosseisus rindele. Seejärel kustutati soomlased dessantpataljoni nimekirjast ja edasi teenisid nad soomusrongil 8. aprillini kaotusi kandmata.⁶⁸ Lõunarindel osales lahingutegevuses soomusrongide koosseisus olev mereväelaste salk märtsi lõpuni. Ei ole teada isegi seda, kui suure salgaga oli tegemist ja kes oli nende komandör. Võib eeldada, et salk pandi kokku MDP ja sõjalaevade meestest, kes eelnevates lahingutes ei olnud rivist välja langenud.

⁶² **Hinnom, A.** Suur heitlus: mälestusi rahvusväeosade ajast ja Vabadussõjast. Lund, 1955, 122.

⁶³ Lehed nummerdamata. MDP ajalooline ülevaade. ERA, 2124-1-543.

⁶⁴ Merejõudude arengu ja tegevuse ülevaade 1918–1920 ja merejõudude juhatajale alluvate asutuste nädala tööaruanded 1919. a. ERA, 527-1-3, 69.

⁶⁵ Lehed nummerdamata. Peipsi laevastiku divisjoni komandöri päevakäsk nr 94, 21.03.1919. ERA, 639-1-1.

⁶⁶ MDP komandöri raport merejõudude juhatajale 21.03.1919. ERA, 527-1-5, 17.

⁶⁷ Pitka telefonogramm nr 1238 kindral Laidonerile 21.03.1919. ERA, 527-1-27, 30.

⁶⁸ **Sammaloo, P.** Merevägi Vabadussõjas 1918–1920. Tallinn, 2000, 11. Käsikiri autori valduses.

Moraali langus meremeeste seas tõi esile arusaamatusi. Dessandid lükati edasi “määramata ajaks”. Meremehed esitasid õigustatult küsimuse: kui kaua veel peavad mereväelased Lõuna-Eestis istuma?⁶⁹ Aprillis hakkas navigatsioonihooaeg pihta ja sõjalaevad said taas merele minna. Kuid paljud spetsialistid olid endiselt rindel. Laidoner ja Pitka mõistsid olukorda: kui nad rindel hukuvad, ei saadagi laevu sõidukorda, ning peagi saadeti spetsialistid oma endisesse teenistuskohhta tagasi.

Kui vaadelda MDP ja sõjalaevade dessantroodude tegevust lõunarindel, peab nentima, et tegemist ei olnud eduka ettevõtmisega. Raskelt kätte võidetud külad sattusid uuesti vaenlase valdusse, kuna 7. polk ei suutnud neid enda käes hoida. Ees seisis uus lahing juba varem võidetud maa-ala pärast, see omakorda rõhus moraali. Dessantpataljon oli varustatud ainult kahe päeva toidumoonaga, puudus korralik talveriietus ja, mis veel tähtsam, küllaldane väljaõpe. Pataljoni meeste võitlustahe oli siiski kõrge, mida näitab fakt, et puuduliku varustusega võideldi kolm päeva külmas ilma mässi tõstmata. Pärast suurt kaotust otsustati MDP mehed paremini ette valmistada ja järgmine lahing, kus nad osalesid, toimus alles 1919. aasta maikuus.

Heinaste (Läti territooriumil asuv linn) vallutamise katsed 6.–9. maini 1919

Heinaste (läti keeles Ainaži) operatsioon oli Eesti mereväe suurim ebaõnnestumine vabadussõjas. Tegemist oli väga mastaapse ettevõtmisega, kuhu Pitka kaasas suure osa sõjalaevastikust ja meredessantpataljoni. Operatsiooni tähtsust rõhutas ka 3. diviisi staabiülem polkovnik Nikolai Reek:

Pearõhk on mul dessandi peale pandud.⁷⁰

Plaan ise nägi ette järgmist: soomusrongid tungivad Valgast Volmari peale ja samal ajal hõivab MDP dessandiga Heinaste linna. Seejärel pannakse Heinaste sadamas raudteerööbastele meritsi kohale toodud soomusrong, mis samuti ründab Volmarit.⁷¹ Kavaga nõustus Laidonergi ja Pitka asus ettevalmistusi tegema. Tallinna sadamas lasi ta vast valminud soomusrongi ja soomusauto Vahur paigaldada suure praami peale, mis transpordiks raskemasinad meritsi Heinastesse. Tundes Riia lahe olusid ja olles teadlik sealsetest miiniväljadest, võeti kaasa traalerid Kalev ning Olev. MDP isikkoosseisu suurus oli 1919. aasta 2. mai seisuga 217 meest.⁷² 3. maiks 1919 oli Pitka Pärnusse kogunud Heinaste operatsioonis osaleva laevastiku. Samal päeval kutsus merejõudude juhataja Lembitul kokku sõjanõukogu, mis koosnes laeva komandörist Jaan Klaarist, alampolkovnik Nikolai Reegist, Olevi komandörist Voldemar Beilbergist ja Kalevi komandörist Edmund Hüpplerist.

⁶⁹ Orava lahingutes osalenud sõjalaevade dessantroodu ülemate kiri MDP komandörile 25.03.1919. ERA, 527-1-23, 22.

⁷⁰ Operatiivtelegrammid sõjategevuse kohta 1.–31.05.1919. Nikolai Reegi telefonivestlus polkovnik Ringiga. ERA, 495-10-84, 4.

⁷¹ **Pitka, J.** Minu mälestused 1914–1920, 136.

⁷² ERA, 580-1-6, 34.

Võeti vastu otsus: Lembitu ja Herkulesi suurtükitlega pommitatakse vaenlase seisukohti, misjärel Olevil ning Kalevil viiakse MDP mehed maale.⁷³ 5. mail teatas Pitka sõjavägede ülemjuhatajale, et Pärnu lahes on torm vaibunud ja merevägi alustab järgmisel päeval dessantoperatsiooniga.⁷⁴

Heinaste operatsioon algas 6. mail 1919, kui laevastik asus Pitka juhtimisel Pärnust teele. Lembit, Kalevipoeg ja Herkules sõitsid Sorgu tuletorni juurde (Kihnu saarel), kus traaleritele laaditi peale MDP mehed. Sinna jäeti ka praamid koos soomusrongi ja -autoga. Soomusauto meeskond pandi enne Herkulese peale ja tugeva lainetuse tõttu tekkis tõsine oht, et Vahur libiseb praamilt vette.⁷⁵ Seejärel sõitsid Lembit, Herkules ja Kalevipoeg Salatsi rajooni ning avasid suurtükitle. Kella 12 ajal jõuti Heinaste alla ja linnale avati dessanti ettevalmistav suurtükituli. Pärast sissejuhatavat suurtükitulud saadeti Kalevi (kuulipildujate komando nooremleitnant Hüppleri juhtimisel), Olevi (peal 1.–3. roodu mehed) ja Lembitu kaatril dessant maale.⁷⁶ Kalev võeti intensiivse kuulipildujatule alla, mis õnneks ei tabanud märki. Alles siis, kui vaenlane alustas suurtükist laskmist, pöörduti tagasi, tehti pideva tule all ring ära ja püüti iga hinna eest sadamasilla juurde jõuda. Traaler jõudiski osava manöövri abil otse sillani, kuid jäi põhjapidi kinni.⁷⁷ Dessantpataljoni mehed olid jagatud laeva mõlemale küljele ja avasid vaenlase pihta marutule. Tulevahetuses sai üks soomlasest dessantpataljoni laskureid pead läbistanud kuulist silmapilk surma ja nooremleitnant Hüppler käest haavata. Kogu see aeg, mil traaler üritas end põhjast lahti manööverdada, hoiti mereväelasi kahest kuulipildujast turmtule all. Samuti olid punalätlased jõudnud Heinaste sadamasillale suuri kahjustusi tekitada. Lõpuks kangutati traaler põhjast lahti ja taganeti kella 15.10-ks laevadele. Kella 16 ajal üritati uuesti sadamasilda vallutada, kuid kordus sama stsenaarium. Traalerid sõitsid silla lähedale, kuid ei saanud vaenlase osavalt koordineeritud suurtükitle tõttu maabuda. Dessantlaste maaletulekut raskendas veel asjaolu, et Heinaste mererannas on suhteliselt madal vesi,⁷⁸ mistõttu poleks suudetud dessanti ilma kaotusteta mahagi panna. Kogu see aeg pidas sõjalaevastik suurtükiduelli punalätlaste patareidega, mis ka vaikima sunniti.⁷⁹ Nähes, et dessantlased ei suuda Heinaste sadamasillal (hävitati vaenlase poolt) maabuda, koostas Pitka uue tegevuskava. Nimelt laaditi MDP kell 20 Kalevipojalt traaleritele ja 7. mail kell kaks öösel pandi ta Treimani küla juurde maha. Külas saadi kokku 9. jalaväepolguga (endine Pärnu kaitsepataljon), kes teatas enda kavatsusest järgmisel päeval Heinaste peale tungida. Pataljoni komandör Leppik koostas 9. polgu staabiga rünnakuplaani, mis nägi ette Heinaste vallutamise MDP poolt.

⁷³ **Beilberg, V.** Mälestusi meie laevastiku sõjakäigult 1919. a. Käsikiri 14.04.1938. ERA, 2124-3-55, 2.

⁷⁴ Pitka raadiotelegramm Laidonerile 5.05.1919. ERA, 495-10-84, 148.

⁷⁵ Hiljem pandi soomusrong ja soomusauto Pärnus maha ning mereväe Heinaste operatsioonis nad lahingutegevust ei näinudki. Teadaolevalt oli Pitka poolt soomusrongi kasutamine dessandis mere-sõjaajaloos esmakordne. ERA, 2124-3-403, 3.

⁷⁶ Meie dessandid Vabadussõjas, 952.

⁷⁷ MDP kuulipildujate komando sõja raport 6.05.1919. ERA, 580-1-5, 2.

⁷⁸ Sõjategevuse päevaraamat 24.02.1918–1.08.1919. ERA, 495-10-19, 17.

⁷⁹ Pitka raadiotelegramm Laidonerile 7.05.1919. ERA, 495-10-84, 198.

8. mail 1919 tungis MDP linnale peale Ikla küla kindlustatud positsioonidelt. Oma pataljoni seadis Leppik järgmisse rünnakukorda: 1. rood pidi rünnakut alustama Iklast rannaäärt pidi, 2. rood kaitses 1. roodu paremat tiiba, kuulipildujate komando omakorda 2. roodu paremal tiival, seejärel 4. ja 3. rood.⁸⁰ Seega tungis meredessantpataljoni peale rindesektori ulatuses, olles samal ajal “ühises ketis”. Rünnaku ajal pidi sellega ühinema 9. polk, mis omakorda kaitseks dessantnike paremat tiiba. Pealetungi ajal saatis Leppik välja luurajad, kes tulid peagi tagasi, kuna vaenlane avas kivimajadest nende pihta tule. Kuulnud luurajatelt saadud andmeid, andis Leppik laevastikule raketidega märku, et see alustaks Heinaste pommitamist. MDP esimene rood tungis kell 7 Heinaste alevisse tormijooksuga sisse ja pidas 45 minutit võitlust, misjärel taganes.⁸¹ Johannes Jammeri juhitud meredessantpataljoni 2. rood (koos kuulipildujate komandoga) üritas samal ajal vaenlast kuulipildujate turmtulega vaikima sundida. Punaväelased olid oma kuulipildujad osavalt üles seadnud üksteise kõrval asuvasse kivimajadesse, mistõttu mereväelased hoiti majadest edukalt umbes 200 sammu kaugusel. Jammeri rood üritas vaenlast kõigest väest turmtulega vaikima sundida, kuid kuulid ei läbistanud kivihooneid. Ebaedust hooliamata võeti kaotus auväärselt vastu: 2. rood taganes riviahelikus, olles samal ajal ägeda turmtule all.⁸² Karl Kleini juhitud 4. rood tungis peale Vene ja Ikla küla vahelisel põllul. Ajal, mil ületati põldu, avas vaenlane nende pihta suurtüki- ja šrapnellitule. Mehed võtsid kaitsepositsioonid sisse põllu lähedal kraavis ja pidasid vaenlasega tulevahetust kuni kella 8.10-ni, kui koos kahe haavatuga taganeti Selgemaa külasse.⁸³ Jüri Jürgensoni juhitud 3. rood tungis Heinaste peale, kaitses ühtaegu 4. roodu paremat tiiba. Kella 7 ajal, kui ahelikus liiguti Krentsi talu väljal, avati nende pihta kiviküünist ja majadest kuulipildujatuli.

Jürgenson käsutas mehed põllukraavi pikali, võeti sisse kaitsepositsioonid ja hakati vastu tulistama. Pärast mõningast tulevahetust avas vaenlane roodu pihta veel suurtüki- ja šrapnellitule, kusjuures teise järgu madrus Robert Sarapuu sai mõlemast jalast haavata. Roodukomandör oli arvamusel, et tormijooks üle lageda välja lõpeks katastroofiga, ja otsustas tagasi tõmbuda. Haavatud madruse ümber koondati “kett”, mis tulistades transportis haavatu lahinguväljalt minema. Peagi taganes terve rood.⁸⁴

Nähes, et 9. polk ei asunudki pealetungile ja meredessantpataljoni roodud ei suutnud Heinaste alevikku vallutada, käskis Leppik kõigil oma algpositsioonidele taganeda. Rinne oli täiesti kaitseta ja 9. polgu roodused polnud kuskil näha. Jaganud rindesektori oma roodude vahel ära ja kaitsepositsioonid sisse võtnud, helistas Leppik 9. polgu staapi, et “asju selgitada”. 9. polk oli hoopis Veneküla suunas tunginud, kuid saanud seal hävitava kaotuse osaliseks, ja palus omakorda abi Meredessantpataljoniilt. Leppik saatiski appi 3. roodu, kuid viimasena nimetatu

⁸⁰ Patljoni komandöri Jaan Leppiku kirjeldus Heinaste ründamisest. 10.05.1919. ERA, 580-1-5, 9.

⁸¹ Karl Pauluse kirjeldus Heinaste ründamisest. 10.05.1919. ERA, 580-1-5, 5.

⁸² Johannes Jammeri kirjeldus Heinaste ründamisest. 10.05.1919. ERA, 580-1-5, 6.

⁸³ Karl Kleini kirjeldus Heinaste rünnakust. 10.05.1919. ERA, 580-1-5, 8.

⁸⁴ Jüri Jürgensoni kirjeldus Heinaste ründamisest. 10.05.1919. ERA, 580-1-5, 7.

pidi poole tee pealt tagasi tulema, kuna 9. polk oli juba taganemist alustanud. Sündmustest frustreritud Leppik üritas 9. polgu mehi endiselt veenda, et teostataks siiski ühine rünnak Heinastele.⁸⁵ Samuti saatis Pitka kella 12.10 ajal Mere-dessantpataljonile rindel toetuseks Lembitu 24-mehelise dessantkomando.⁸⁶ Johan Pitka andis kell 13 Leppikule uuesti käsu tungida Heinaste peale. Nii mahukal rindejoonel ei olnud see eesmärk ilma 9. polgu abita reaalselt saavutatav. Leppik otsustas jääda senistele kaitsepositsioonidele (Ikla-Veneküla-Selgemaa küla joon) ja rünnakut mitte korrata. Pärast sellist otsust määras Pitka pataljoni komandöriks Karl Pauluse.⁸⁷

Paulus ise oleks rünnakus Heinaste linnale 2. roodu koosseisus osalenud. Nagu eelmine komandöri mõistis Paulus rinde liialt laia haaret ja soovis 9. polgult abiväge. Pärast pikki vestlusi vastati talle, et parajasti ei ole võimalik Heinaste peale tungida. Nimelt peeti seda mõttetuks, kuna palju kordi oli rünnak ebaõnnestunud, ega oldud kindel, kas linna suudetaksegi enda käes hoida. Paulus otsustas pealetungist loobuda ja teatas sellest Pitkale, kes käskis operatsiooni pooleli jätta. Rindesektor anti 9. polgule üle ja MDP paigutati Kalevipojale.

9. jalaväepolk, kes ei suvatsenud MDP-d Heinaste vallutamises toetada ja mängis kaardid vaenlase kätte, sai Laidonerilt halvustava märkuse:

Ilmaaegu loodate ainult dessant bataljoni (MDP autor) peale. Heinaste võtmine on otsekohene Pärnu bataljoni ülesanne. Käsen seda ülesannet tingimata läbi viia.⁸⁸

Kohe tahtis Pitka MDP-ga teha dessandi Salatsisse, et vaenlase selja tagant Heinastesse tungida, kuid kõva tuule tõttu loobuti ka sellest ettevõtmisest. Tallinna jõudis laevastik järgmisel päeval. Mereväe kaotused olid operatsiooni mastaapsusega võrreldes tagasihoidlikud: MDP-st üks surnud, üks raskesti ja kolm kergelt haavatud mereväelast.⁸⁹ Hingetõmbeks jäi aega vähe, sest peagi algas Vene Põhjakorpuse pealetung Petrogradile. Nimetatud operatsioonis oli MDP-lgi tähtis osa.

Luuga ja Koporje lahe dessandid 15.–25. maini 1919

Tegemist oli Vene Põhjakorpuse mai pealetungiga Jamburgi-Petrogradi suunal. Selleks ajaks oli olukord Vene kodusõjas jõudnud otsustavasse faasi: idarindel oli Punaarmee läinud edukale vasturünnakule ja vastukaaluks alustas Denikini armee lõunarindel pealetungi. Põhjakorpus otsustas soodsat olukorda ära kasutada ja koostöös Eesti sõjaväega omakorda rünnata.

Põhjakorpus pidid toetama Briti laevastik ja Eesti merevägi. Pitka ülesanne oli abistada rinnet dessantidega vaenlase selja taha (Luuga ja Koporje lahes) ning suurtükitelega pommitada punaväelaste positsioone rannikul. Inglise laevastik

⁸⁵ Jaan Leppiku kirjeldus Heinaste sündmustest. ERA, 580-1-5, 10.

⁸⁶ Lembit Vabadussõjas. Kirja pandud 28.02.1924. ERA, 2124-3-51, 11.

⁸⁷ MDP komandöri päevakäsk nr 65/3. ERA, 580-1-2, 1.

⁸⁸ Laidoneri raadiotelegramm 3. diviisile 9.05.1919. ERA, 495-10-84, 274.

⁸⁹ ERA, 495-10-19, 20.

toetas omakorda Eesti laevastiku ja dessantväeosade tegevust ning ühtlasi takistas vaenlase laevastiku väljatulekut Kroonlinnast.⁹⁰ Rindel, mis ulatus Peipsi järvest Soome laheni, oli punaväe 6. diviisil kokku 5900 tääki ja mõõka, 146 kuulipildujat, 26 suurtükki, kolm soomusrongi ning kolm soomusautot.⁹¹

14. mail andis sõjavägede ülemjuhataja Johan Laidoner mereväele ja 1. diviisile korralduse:

Käsin Luga jõeliin põhja pool Jamburgi ja Jamburgi linna oma alla võtta. Laevavägi peab töötama dessantidega. Aktiivne operatsioon Petrogradi pool kergendab väga rasket seisukorda lõuna väerinnal.⁹²

15. mai hommikul jõudsid Narva lahte vahilaev Laene (peal Wambola dessantkomando), Kalevipoeg ja Rasson ning koos Lembitu ja traaleritega asuti Luuga lahe poole teele. Kohe teatas Pitka Laidonerile, et laevastik on kohal ja alustab dessandiga.⁹³ Laidoner pidi sellest omakorda teavitama 1. diviisi ülemat, kel samuti tuli pealetungile asuda. Luuga jõe suudmes pandi dessantlased traaleritele ja väiksematele paatidele. Seekord ei antud laevadelt rünnakut ettevalmistavat suurtükiltuld. Binokliga jälgiti ümbrust ja avastati liikuv vaenlane, kes laevade pihta tuld ei avanud. Pitka läks riskile, eeldades, et punaväelaste arvates on tegemist nende enda laevastikuga.⁹⁴ Seega viskasid MDP mehed kaldale lähenedes välja köied ja

Kalevipojalt traaleritega dessantnike maabumine Luuga lahes 1919. a mais. (Riigiarhiivi foto.)

⁹⁰ Eesti Vabadussõda 1918–1920. II kd. Mats, Tallinn, 1997, 85.

⁹¹ Samas.

⁹² Sõjavägede ülemjuhataja dateerimata käsk Pitkale. ERA, 527-1-4, 28.

⁹³ Samas, 4.

⁹⁴ **Pitka, J.** Minu mälestused, 145.

punaväelased tõmbasid laevad ilusasti maale. Loomulikult oli juba hilja: kui punaväelastele kohale jõudis, kellega tegu, olid nad kõik vangistatud. Veel ilusamat dessanti vaenlase tagalasse ei maksaks loota. Üllatusmoment ei olnud veel kadunud ja Paulus ajas oma 200-mehelise MDP kokku ning tungis kiiresti ümbruskonna küladesse. Suuremaid lahinguid ei toimunud ja MDP vallutas samal päeval Peski, Ostrovi ning teised ümbruskonna külad, kaasa arvatud Krakolje alevi.⁹⁵ Vaenlane oli lõpuks aru saanud, et eestlaste laevastik ründab rinde tagalat. Ajal, kui Paulus vallutas Luuga suudme lähedasi külasid, sõitis leitnant Krausi 55-meheline dessantsalk traaleritel Luuga jõge pidi 20 kilomeetrit edasi Kuzemkino küläni.⁹⁶ Ülekaalus vaenlane oli külas head kaitsepositsioonid sisse võtnud ja avas traalerite pihta tule. Laevade osavalt koordineeritud suurtükitali oli efektiivsem ja mereväelased asusid tulevahetusse. Lahingumõllu keskel sai surma punaväelaste kuulipildujate roodukomandör, keda tabas kuul otse viisnurkse mütsikokardi keskele. Nähes selles halba ennet, punaväelased põgenesid. Mereväelastest said haavata kaks meest, kellest leitnant Krausil oli riiuhaav põsel.⁹⁷

Enam edasi ei tungitud. Meredessantpataljon võttis Luuga suudme ümbruses kaitsepositsioonid sisse. Tegemist oli väga eduka dessandiga, mille käigus ei kaotatud ühtki meest. Kuigi ei vallutatud suurt maa-ala (kõigest mõni küla jõesuudmes), mõjus punaväelastele ootamatu dessant suure psühholoogilise löögina. Punaarmee 6. diviisi parem tiib oli rivist niivõrd väljas, et 15.–16. mail taganeti paaniliselt Jamburgi linna poole.⁹⁸

Aga vaenlane jättis maha voorid ja suurema osa raskesuurtükiväest. Taganevad punased levitasid küllap enda õigustamiseks kuulujutte, et eestlased on maabunud kuni 10 000 mehega.⁹⁹ MDP komandör Paulus rõhutas oma telegrammis Pitkale, et 1. diviis peaks kohe rindel peale tungima, kuni vaenlane on veel “meelemärkuseta”.¹⁰⁰ Kaotusi mereväelased ei kandnud, haavata sai kolm meest.¹⁰¹ Küll võeti vangi kolm punaväelast, kellest ühe kohta märkis Paulus, et “üks isik, Vassiljev, iseäranis tähtis on”.¹⁰² MDP tegi luurekäigu ka Koskolovasse, kust vaenlane lühikese tulevahetuse järel põgenes. Paulus otsustas Koskolovasse mitte jääda ja tuli pataljoniga tagasi Krakoljesse. Põhjuseks eelkõige fakt, et rinne oli tema 200-mehelisele pataljonile liiga pikaks muutunud.

16. mai hommikul jõudsid Luuga lahte Herkules, Reval, Lood ja Nekomangrund. Viimase laevaga toodi kohale ingerlaste umbes 100-meheline¹⁰³ rahvusväeosa.

⁹⁵ Lehed nummerdamata. MDP komandöri raport merejõudude juhatajale 15.05.1919. ERA, 2124-1-543.

⁹⁶ Dessantkomando koosnes 50 madrustest ja viiest ohvitserist. Dessantkomando üldjuht oli Wambola komandör mereväeleitnant Tiido Kraus isiklikult. Miiniristleja Wambola oli parajasti Tallinnas remondis.

⁹⁷ Vanemleitnant Krausi vägiteo kirjeldus. ERA, 527-1-3, 78; ERA, 495-2-2, 1113.

⁹⁸ Eesti Vabadussõda 1918–1920. II kd, 89.

⁹⁹ **Õun, M., Walter, H., Sammaloo, P.** Võitlused Läänemerele 1918–1919, 84.

¹⁰⁰ ERA, 527-1-3, 79.

¹⁰¹ Merejõudude raadiotelegramm Staabile 16.05.1919. ERA, 495-10-84, 592.

¹⁰² Lehed nummerdamata. Pauluse aruanne Pitkale 16.05.1919. ERA, 2124-1-543.

¹⁰³ Osa mehi (108) oli laevast maha jäänud ja toodi rindele laevadega Laene ning Lood 20. mail.

Väeosa maabumise järel pidas Pitka neile sütitava kõne, mereväelastega korraldati ühine paraadki. Seejärel lahkus Ingeri väeosa läbi Kotlõ pealetungile Koporje suunas.

17. mai öösel kella kolme ajal lahkusid Luuga lahest Koporje poole Lembit, Herkules, Kalevipoeg, Kalev, Olev, Laene, Lood, Nekomangrund ja Reval. Kaks viimasena mainitud võeti tühjana kaasa, et laevastik paistaks suurem. Maha jäeti vaid Rasson: sidelaevana Narva-Jõesuuga.¹⁰⁴

Laevastik jõudis Peipija silla juurde 17. mail kell kaheksa hommikul. Sadama ümbrusesse lasti laevadelt mõni suurtükiküül ja maabuti vastupanuta. MDP asus piki rannäärt pealetungile Sista-Palkino suunas. Kell 16.30 oli küla koos 59-mehe- lise garnisoniga Paulusel vallutatud. Vangi võeti viis punaväelast, mereväelaste seas kaotusi polnud. Samal päeval vallutas MDP pärast rasket võitlust Kernovo küla, samuti ise kaotusi kandmata. Sõjasaagiks saadi kaks korras kuulipildujat, hulk padruneid ja muud sõjavarustust. Mereväelased ei võinud kauaks külasse jääda, kuna olid venelaste võimsa, 305-millimeetrise rannapatarei Krasnaja Gorka laske- ulatuses. Pataljon asus taanduma Peipija suunas. Mereväe teadmata hakkas Ingeri pataljon kapten Tynni juhtimisel ründama Koporjet, see katse lõppes katastroofiga: 75 surnut (kaasa arvatud kapten Tynn) ja 16 haavatut.

Küttepuuduse tõttu saatis Pitka kõik arvestatava tulejõuga laevad Tallinna. Laevadele pandi haavatud, sõjavangid ja -saak. Kalevipoeg jäi Pitkaga Luuga lahte. MDP pidi seega rindele jääma ja tal polnud mingisugust sidet ei laevastiku ega ingerlastega. Wambola dessantkomando koos Lembitu mõne dessantsalgaga määrati Pauluse alluvusse. Ühtlasi rõhutas Pitka, et kui vaenlane tungib suurte jõududega peale, on lubatud taanduda Peipija sadama juurde.¹⁰⁵

19. mai hommikul tuli MDP Peipija sadamasse tagasi. Paulus raporteeris Pitkale, et haiguste ja pikaldase marssimise tulemusena oli pataljonis märgata moraali langust. 1. roodust oli lahinguvõimelisi mehi alles 21 ja 2. roodust kaheksa, 3. roodust 17 ning 4. roodust 23 – kokku 69 meest.¹⁰⁶ Peagi saatis Paulus 1.–3. roodu kosuma Kuplijasse, kuhu koondusid ingerlasedki. MDP 4. rood koos Paulusega jõudis neile järele järgmisel päeval. Kaitsepositsioonid Peipija all võttis sisse Wambola dessantkomando leitnant Krausi juhtimisel.¹⁰⁷

MDP viimaseks sõjaliseks operatsiooniks jäigi Koporje vallutamine koos inger- lastega 24. mail 1919, mil ühineti Põhjakorpusega. Linn vallutati lahinguta, kuna vaenlane põgenes. Küllap oli dessantnike ja ingerlaste ootamatu rünnak kell kolm öösel tulnud punaväelastele šokina. Seejärel tõmmati pataljon tagasi Peipijasse ja 25. mail sõideti Kalevipojal juba Tallinna poole¹⁰⁸, sinna jõuti kohale järgmisel päeval.

¹⁰⁴ **Õun, M., Walter, H., Sammalsoo, P.** Võitlused Läänemerel 1918–1919, 85.

¹⁰⁵ ERA, 527-1-3, 82.

¹⁰⁶ Pauluse aruanne Pitkale 19.05.1919. ERA, 2124-1-543.

¹⁰⁷ Pauluse aruanne Pitkale 20.05.1919. ERA, 2124-1-543.

¹⁰⁸ Pitka käsk Kalevipoja komandörile 25.05.1919. ERA, 527-1-4, 146.

MEREDESSANTPATALJONI LIKVIDEERIMINE

Meredessantpataljon likvideeriti 26. mail 1919 merejõudude juhataja päevakäsuga nr 652.¹⁰⁹ Roodud saadeti 27. mail laiali järgnevalt:

- 1. rood (mereväelased), kokku 42 meest mereväe ekipaaži;
- 2. rood (kooliõpilased), kokku 45 meest suurtükilaevale Lembit, kus neist moodustati mereõpilaste komando (tuntud ka kui Pitka-poisid);
- 3. rood (mereväelased), kokku 54 meest mereväe ekipaaži;
- 4. rood (Kalevlaste Maleva mehed), kokku 40 meest saadeti tagasi Kalevlaste Malevasse;
- kuulipildujate komando (4. roodu koosseisus), kokku 15 meest viidi üle mereväe ekipaaži;
- roodude ohvitserid (v.a Kalevlaste Malev ja pataljoni komandör Karl Paulus) viidi samuti mereväe ekipaaži.¹¹⁰

Pataljoni tegevuse lõpetamiseks käskis Pitka moodustada komisjoni, kuhu kuulusid Lembitu komandör leitnant Klaar, leitnant Pöder ja nooremleitnandid Karl Lensment ning Georg Otmann. Kalevipoja määras Pitka laevasõiduameti ülema käsutusse.¹¹¹ Tasuks veel mainida, et märkimisväärne osa pataljoni relvastusest anti üle ingerlastele, kes sõdisid rindel edasi.¹¹²

Huvitaval kombel kaotati MDP pärast oma kõige suuremat ja rindele otsustavaimat saavutust. Pataljoni likvideerimine oli iseenesest viga. Nimelt eeldasid Eesti kõrged juhid, et Eesti väed ei tungi enam vaenlase territooriumile ja nüüdsest hakatakse pidama kaitsesõda. Seega polnud meredessantpataljonil enam reaalselt mõtet.¹¹³ Samal ajal läinuks sellist väeosa (siis juba arvestatavate sõjakogemustega) kindlasti vaja Landeswehri sõjas ja Krasnaja Gorka operatsioonides, kus Eesti sõjalaevastik osales täies koosseisus.

KOKKUVÕTE

Meredessantpataljoni (MDP, 5.03.–26.05.1919) moodustas merejõudude juhataja Johan Pitka, et toetada habrast maaväerinnet Kagu-Eestis. MDP loodi pikaajaliseks kasutamiseks eesmärgiga teha dessante vaenlase tagalasse. Tegemist oli väikeriigi sõjaväe struktuuris tähelepanuväärse nähtusega, kuna teadaolevalt eeldab merejalaväe loomine arvukat mereväge. Eesti vabadussõjas valitses just mereväes kõige suurem ohvitseride puudus, siiski suudeti vastavalt vajadusele selline üksus moodustada.

¹⁰⁹ ERA, 527-1-16, 79.

¹¹⁰ MDP komandöri päevakäsk nr 76. ERA, 580-1-2, 18–19.

¹¹¹ Merejõudude juhataja päevakäsk nr 654. 26.03.1919. ERA, 527-1-16, 80.

¹¹² MDP majanduse ülema kiri meresuurtüki ja rannapatareide osakonna ülemale 4.07.1919. ERA, 580-1-7, 29.

¹¹³ **Sammaloo, P.** Merevägi Vabadussõjas 1918–1920, 16.

Pataljoni loomisel olid Pitkal kindlasti erisugused motiivid: 1) luua rindeüksus, mis allub otse merejõudude juhatajale; 2) säästa sõjalaevade meeskondi dessantnikeks värbamise eest; 3) mereväe peamine operatiivne kasutamiseviis vabadussõjas oligi dessantide tegemine, mitte vaenlase laevastikuga merel sõdimine, vaid maaväerinde toetamine.

MDP eelkäijaks võib pidada nn Pauluse dessantpataljoni (kokku umbes 400 meest), mis eksisteeris ajavahemikul 5.–25. jaanuarini 1919. Pauluse pataljoni koosnes maaväelastest ja erinevalt MDP-st ei kuulunud mereväe alluvusse. Kapten Paulus oli samuti ainuke ohvitser, kes oli mõlemas dessantpataljonis tegev. Mõlemad pataljonid loodi rindeolukorrast tingituna. Samas oli Pauluse pataljoni silmanähtav mõju rindele kindlasti eelduseks MDP-sarnase dessantpataljoni loomiseks. Kui suure võitlusvõimega olid nimetatud dessantpataljonid? Kaht pataljoni võrreldes tuleb nentida asjaolu, et Pauluse dessantpataljon eksisteeris veelgi lühemat aega ja tegi kõik oma lahinguretked vaenlase tagalasse. MDP, mis oli enamjaolt mereväelastest organiseeritud, osales ainult ühes vaenlase tagalasse tehtud sõjalises lahinguretkes. MDP dessant vaenlase tagalasse (Luuga ja Koporje) oli edukas, samas oli Pauluse pataljon 10. jaanuaril 1919 Kunda dessandis armetult läbi põrunud. MDP kasuks räägib ka asjaolu, et tegemist oli üksusega, millel oli oma dessantlaev ja merepraktikaga mereväelased. Seeläbi sai dessante paremini teostada, sest arhiiviallikates ei mainita kuskil asjaolu (erinevalt Pauluse dessantpataljonist), et mehed oleksid merehaigeks jäänud. Sellepärast oli võimalik merejälaväelastest koosneva üksusega teha dessante isegi Eesti piiridest väljapoole. Pauluse maaväelastest koosnenud pataljon tegi kõige kaugema dessandi Tsitres. Lahinguvõimekuse seisukohalt oli MDP 1919. aasta märtsis toimunud lahingutes Orava küla pärast kindlasti ebapiisavama väljaõppega kui Pauluse dessantpataljon jaanuaris. MDP eksisteeris Pauluse dessantpataljonist paar kuud kauem, mistõttu jõuti mehed Heinaste ja Luuga ning Koporje dessantide ajaks paremini ette valmistada.

MDP võttis vabadussõja ajal 1919. aastal osa kolmest operatsioonist: Orava küla lahingutes (19.–21. märtsil), Heinaste vallutamise katsetest (6.–9. mail) ja Luuga ning Koporje lahe dessantidest (15.–25. mail), kaotades kokku kaheksa meest (seitse Orava küla lahingutes ja üks Heinaste dessandis). Eesti ajalookäsitluses on pataljonile omistatud halb kuulsus. Kust siis tuleb selline arusaam? Eeldatavasti sellest, et kolmest eelnimetatud operatsioonist oli edukas ainult viimane: Luuga ja Koporje dessandid.

Artiklis on arhiiviallikele tuginedes esitatud üldine ülevaade MDP lahinguteest ja puudutatud veidi koosseise. On näidatud pataljoni tegevust vabadussõja sündmuste raames. Uurimistöole toetudes võib pataljoni tegevusele anda veidi teise hinnangu.

Orava küla ja mõisa lahingutes langes meredessantpataljonile osaks statistiliselt vaadates pataljoni kohta üks suuremaid kaotusi, mis Eesti vägedele vabadussõjas osaks sai. Seda küll mitte surnute, vaid haigestumiste näol – sisuliselt muutis see pataljoni esimese lahinguretkega kasutuskõlbmatuks. Pataljoni edutus oli pigem kõrgemate juhtide süü. Nimelt tegutses Pitka kiiresti (kuna olukord rindel seda vaieldamatult nõudis) ja pataljon koos sõjalaevade meeskondadega saadeti korra-

liku rindeväljaõppe ning riietuseta lahingukeerisesse. Lähtuti jaanuarikuu edukate dessantide kogemustest: punaväelased on kehvad sõdurid, kes pärast paari "pauku" põgenevad. See lisas mereväelastele küll enesekindlust, kuid lahingutegevus oli nüüd hoopis teistsugune. Pataljoni otstarve oli dessandiga merelt maale minna, Orava all sumbati peaaegu ilma talvise varustusega läbi paksu lume otsejoones vaenlase tule alla. Ja olulist mõju avaldas ka see, et puudus vähimigi suurtükitle toetus. Seega oli operatsiooni õnnestumine juba eos murenenud ja mereväelased koos soomusronglastega võitlesid vapralt, aga maksid selle eest kõrget hinda.

Heinaste lahingu läbikukkumise põhjuseks võis olla koostöö puudumine. Plaani järgi pidi linn vallutatama mere- ja maaväe koostööna. 9. jalaväepolk vedas seekord MDP mehi alt. Ükski ratsionaalne komandör (Leppik, Paulus) ei saada oma mehi kindlasse surma, kuna mõnda aega tuli MDP-l isegi kogu rinne enda kaitse alla võtta. Järelikult ei saa merejalaväelastele suurt midagi ette heita, kuna distsipliin säilis. MDP pidi Heinaste operatsioonis linna vallutamise kõrval veel 9. jalaväepolku abistama.

Luuga ja Koporje dessante võib väga edukaks pidada. Sel korral tegutses pataljon täpselt nii, nagu oli ette nähtud: vaenlase tagalas maale minna ja tekitada kaost, soodustades sedasi maaväe edasitungi. MDP-l oli üldisel mai pealetungil väga tähtis osa, külvates punaväelaste seas nii palju paanikat, et nad põgenesid, jättes oma suurtükid maha. Tihtilugu on see fakt meie ajalookirjanduses mainimata jäetud. Edukas dessant vaenlase tagalasse oli eelmänguks Jamburgi vallutamisele Põhjakorpuse poolt, kuna vaenlane oli moraalselt põrmustatud. Oluline tagajärg oli, et Vene Põhjakorpuse rinne viidi Eesti piiridest välja. Meredessantpataljon ei olnud kõige parema väljaõppega, kuid mereväelased kompenseerisid selle puuduse tugeva moraali ja distsipliiniga.

Kokkuvõtteks: võitlusoskuste poolest ei tohi Eesti merejalaväelasi paremate üksustega (Kuperjanovi pataljon ja soomusronglased) samastada. Ometi ei saa ühemõtteliselt väita, et pataljon oli kasutu ega õigustanud end. Oma eksistentsi vältel suutis ta vabadussõja edusse väärrika panuse anda.

LISA

MDP KOMANDÖRID JA ROODUDE ÜLEMAD

Meredessantpataljoni komandörid (5.03.–26.05.1919):
nooremleitnant Peeter Kask 5.–21.03.1919
nooremleitnant Jaan Leppik 21.03.–9.05.1919
reamees (hilisem kapten) Karl Paulus 9.–25.05.1919

1. roodu komandörid:
reamees Karl Paulus 10.03.–9.05.1919
nooremleitnant Jaan Leppik 9.–26.05.1919

2. roodu komandörid:
nooremleitnant Johannes Jammer 13.03.–26.05.1919

3. roodu komandörid:
nooremleitnant August Roos 15.–24.04.1919
lipnik Jüri Jürgenson 24.04.–13.05.1919
nooremleitnant August Roos 13.–26.05.1919

4. roodu komandörid:
leitnant Matti Kumpulainen 16.–23.03.1919
ohvitseri asetäitja Karl Klein 3.05.–26.05.1919

KASUTATUD ERA FONDID

495 – sõjavägede staap
527 – merejõudude staap
580 – Meredessantpataljon
639 – Peipsi laevastiku divisjon
1667 – mereväe ekipaaž
2124 – vabadussõja ajaloo töökomisjon

ESTONIAN MARINE BATALLION IN THE WAR OF INDEPENDENCE

Arto OLL

Unlike the other Baltic countries Latvia and Lithuania, Estonia was able to create and build up its navy during the war. The Estonian Navy participated in most of the battles in the Estonian War of Independence (28.11.1918–02.02.1920). Latvia and Lithuania built their navies in the 1920s–1930s.

The Estonian Marine Battalion was a one of a kind unit that existed for a short time (5.03.–26.05.1919) in the Estonian Navy. What makes this battalion stand out among the other Baltic countries' armed forces that fought against Soviet Russia in 1918–1920 is that Estonians were the only ones who used marine infantry. Such units were not used after the war.

The marine battalion was created by Johan Pitka, the commander-in-chief of the Estonian naval forces, mainly because in the course of the war more military units were needed to hold back the advancing Soviets. The marine battalion took part in three campaigns during the War of Independence: the Battle of Orava village 19–21.03. 1919, the Battle for Heinaste city 06.–09.05.1919 and the beach landings in the bays of Luuga and Kopor'e 15.–25.05.1919.

Until today no articles have been written about the history of the Estonian Marine Battalion although the battalion has been generally mentioned in some history books that give an overview of the war. Judging from the history books, the reputation of the battalion has not been good. The main reason is that two out of the three battle campaigns in which the marines took part failed. Also, the battalion's casualties per unit in the Battle of Orava village were among the highest compared to other Estonian forces. The Battle for Heinaste has been considered the greatest strategical failure of the Estonian Navy. On the other hand, the beach landings in Luuga and Kopor'e bays were a good example how marines managed to defeat a much superior force. This resulted in pushing the Estonian battle front further outside the Estonian borders. Therefore this article gives a different perspective to the quality of the battalion. Relying mainly on the Estonian National Archive documents I have re-evaluated the battalion. The article explains why these two battles ended in failure and that the marines did everything they could to complete their military objectives. The reason why two of the battles were unsuccessful was the fault of the higher military command rather than of the marines.